

18. Þriðja þorskastríðið. Baráttan um þorskinn.

Ólafur Ingi Guðmundsson

Samningaviðræður við Breta

Eftir að Íslendingar höfðu náð að gera samninganna við Vestur-Þjóðverja var komið að því að reyna að ná samkomulagi við Breta. Íslendingar og Bretar höfðu reyndar hist óopinberlega og rætt möguleika á samkomulagi áður en íslenska ríkisstjórnin tilkynnti formlega um útfærslu fiskveiðilögsögunnar í 200 mílur en þær viðræður höfðu ekki náð lengra þá. Fyrstu formlegu samningaviðræðurnar fóru síðan fram þann 11. september 1975 í Reykjavík. Samninganefnd Breta, undir stjórn Roy Hattersley aðstoðarutanríkisráðherra, lagði mikla áherslu á að þeir fengju svipaðan samning við Íslendinga og hefði verið í gildi frá árinu 1973 enda hafði Alþjóðadómstóllinn staðfest rétt Breta til að veiða við Íslandsstrendur, aftur á móti vildu þeir að samningurinn myndi gilda mun lengur eða í 10 ár og nauðsynlegt væri að fá svipað aflamagn og áður, eða um 130 þúsund tonn. Til móts við þær kröfur væru þeir tilbúnir að miða við 200 mílna efnahagslögsögu Íslands þó formlega væri þeim ekki unnt að viðurkenna hana. Ljóst mátti vera að afar langt bil var á milli deiluaðila því Íslendingar höfðu það að markmiði að minnka stórlega veiðar erlendra þjóða við landið, þannig þyrfti að minnka aflamagnið mikið og samningur um slíkt að gilda í skamman tíma.¹

Þjóðirnar héldu þó áfram samningaumleitunum og á fundi þeirra í nóvember 1975 buðu Íslendingar Bretum að veiða 65.000 tonn í landhelgi landsins en þeir gátu ekki fellt sig við minna en 110.000 tonn. Einar Ágústsson, utanríkisráðherra, sagði að kröfur Breta væru þannig að hann gæti ekki litið öðruvísi á málið en sem svo að viðræðunum væri nú þegar lokið. Meðan á viðræðunum stóð hafði samningurinn við Breta frá 1973 fallið úr gildi og því fóru íslensku varðskipin að amast við breskum togurum sem voru innan hinnar nýju 200 mílna lögsögu. Farið var að klippa á togvira bresku togaranna á sama tíma og samningaviðræðurnar stóðu yfir og það hjálpaði ekki til við að ná fram samkomulagi sem báðir aðilar gátu fellt sig við.² Roy Hattersley var

¹ Albert Jónsson, „Tíunda þorskastríðið,” *Saga XIX* (1981), bls. 10-12.

² Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson, *Saga Stjórnarráðsins 1964-2004*. II. Bindi (Reykjavík, 2004), bls. 382-383.

allt annað en ánægður með hegðun íslenskra stjórnvalda sem og gerðir varðskipanna og var ekki reiðubúinn að semja við Íslendinga að svo komnu máli. Viðbrögð Breta voru þau að setja löndunarbann á íslensk fiskiskip í Bretlandi og í nóvember ákváðu Bretar að senda herskip á fiskimiðin í lögsögu Íslands. Það fyrsta kom síðan þann 25. nóvember.³

Dráttarbátar ásamt breskum varðskipum sáu um að verja breska togara gagnvart togklippum íslensku varðskipanna og margoft sló í brýnu milli aðila, varðskipin gengu hart fram í að reyna klippa á togvíranna og varðskipin reyndu að verja togaranna með þeim úrræðum sem þeim stóð til boða. Átökin héldu síðan áfram og þann 11. desember 1975 sigldu breskir dráttarbátar á varðskipið Þór í einum af þessum átökum. Íslendingar tóku þessu mjög illa og kærðu Breta til fastaráðs Atlantshafsbandalagsins (NATO) sem og Öryggisráðs Sameinuðu þjóðanna. Vildu Íslendingar að hegðun Breta væri harðlega fordæmd og þeim skipað að koma sér úr íslenskri fiskveiðilögsögu. Ekkert varð þó af því að Öryggisráðið tæki málið til athugunar.

Aftur á móti voru bandalagsþjóðir Íslands í NATO áhyggjufullar um að Íslendingar ákvæðu að segja sig úr Atlantshafsbandalaginu vegna árása Breta á íslenska fiskveiðilögsögu. Íslendingar vissu vel af því enda gerðu þeir sitt ítrasta til að beita Bandaríkjamenn þrýstingi um að stöðva aðgerðir Breta.⁴ Til að mynda sagði Einar Ágústsson utanríkisráðherra á blaðamannafundi þann 28. nóvember að vel kæmi til greina að slíta stjórnmalasambandi við Breta og segja sig úr NATO en hann tók þó fram að það væru einungis hans hugleiðingar á þeim tíma.⁵ Bretar gáfu það síðan skýrt til kynna að þeir væru ekki reiðubúnir að gefa mikið eftir í kröfum sínum í samningaviðræðunum, ákveðin eftirgjöf var möguleg en ljóst mátti vera að Íslendingar mundu ekki geta fellt sig við þá skilmála sem voru uppi af hálfu Breta.

Átökin á miðunum héldu einnig áfram og í byrjun árs 1976 urðu nokkrir harðir árekstrar þar sem breskar freigátur sigldu á varðskip. Geir Hallgrímsson, forsætisráðherra, lýsti því yfir að ef það endurtæki sig að siglt væri viljandi á íslensk varðskip myndi stjórnmalasambandi við Breta verða slitið. Íslendingar tóku síðan

³ Albert Jónsson, „Tíunda þorskastríðið,” bls. 20-22.

⁴ Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson, *Saga Stjórnarráðsins 1964-2004*, bls. 382-384.

⁵ Morgunblaðið, 29. nóvember 1975.

málið aftur upp á fundi Atlantshafsbandalagsins í janúar og vildu að Bretar myndu fara úr íslenskri fiskiveiðilögsögu. Jafnframt vildu þeir að Joseph Luns, framkvæmdastjóri NATO, myndi koma til landsins til að átta sig á alvarleika málsins fyrir hagsmuni Íslands. Ólafur Jóhannesson, dómsmálaráðherra, var á þeirri skoðun að pólitískur þrýstingur á NATO væri mjög ákjósanlegur til að reyna að koma málefnum Íslands á framfæri.⁶

Afskipti NATO

Joseph Luns reyndi þó að miðla málum eftir að hafa komið sér inn í deilumálin, hann gekk á milli deiluaðila og loks var ákveðið að samningaviðræður skyldu hefjast af hálfu Íslendinga ef Bretar myndu kalla herskip sín út fyrir 200 mílna mörkin. Harold Wilson, forsætisráðherra Breta, bauð Geir Hallgrímssyni, forsætisráðherra, til fundar við sig til London dagana 24.-27. janúar 1976 þar sem reynt yrði að komast að samkomulagi en skýrt var af hálfu Íslendinga að ef bresk herskip eða herþotur væru innan lögsögu landsins eftir 24. janúar myndu Íslendingar slíta stjórnmalasambandi við Breta. Jafnframt því að ráðherrarnir sátu á rökstólum voru nefndir sérfræðinga frá báðum löndum að störfum til að reyna að komast að samkomulagi. Ljóst var að mikið bil var enn á milli deilenda en Bretar höfðu lækkað kröfur sínar um aflamagn í 85.000 tonn en Íslendingum fannst það vera of mikið þar sem þorsstofninn væri of lítill og veikur til að þola svona mikla veiði. Þann 26. janúar eða í miðjum samningaviðræðum ráðherranna fréttist að varðskipið Týr hefði klippt á togvír eins bresku togaranna og viðbrögð Breta létu ekki á sér standa. Wilson, forsætisráðherra, og Callaghan, utanríkisráðherra, töluðu um óbilgirni Íslendinga og hvernig hægt væri að klippa á togvír togara í miðjum samningaviðræðum.⁷

Urðu samningaviðræðurnar árangurslausar og átti þetta atvik án vafa sinn þátt í því. Vafalítið er talið að aðgerðir varðskipsins hafi verið gert með vitund og vilja dómsmálaráðherrans, Ólafs Jóhannessonar, en meðal framsóknarmanna var ótti um að samstarfsflokkurinn í ríkisstjórn, Sjálfstæðisflokkurinn, væri með ákveðin veikleikamerki gagnvart stefnunni og sjálfstæðismenn myndu vilja láta undan

⁶ Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson, *Saga Stjórnarráðsins 1964-2004*, bls. 383-384.

⁷ Guðmundur J. Guðmundsson, „Þorskar í köldu stríði,” *Ný saga XII* (2000), bls. 73-74.

þrýstingi NATO og ganga til samninga við Breta. En ákveðin ágreiningur var innan ríkisstjórnarinnar um hvort ætti að halda áfram samningaumleitunum við Breta.⁸

Ákveðin biðstaða var nú í deilunni, ríkisstjórnin fundaði með nefndum og sérfræðingum ásamt því að ræða við stjórnarandstöðuna og niðurstaðan var að senda stjórnvöldum í Bretlandi orðsendingu þar sem kom fram að hugmyndir þeirra væru óásættanlegar en íslensk stjórnvöld væru þó reiðubúin að taka upp viðræður að nýju til að ná fram skammtímasamkomulagi. Það gekk þó ekki upp, deilan magnaðist enn og þann 6. febrúar 1976 sendu Bretar herskip sín aftur inn fyrir 200 mílna fiskveiðilögsöguna. 14. febrúar fengu íslensk stjórnvöld skýrslu frá Joseph Luns eftir að hann átti viðræður við íslenska og breska ráðamenn og þar komu fram nokkrar nýjar hugmyndir af hálfu Breta. Aðalsamningamaður Íslands, Hans G. Andersen, taldi að Íslendingar ættu að reyna allt sem í þeirra valdi stæði til að ná fram samningum við Breta þar sem áframhaldandi deilur gætu skaðað aðstöðu Íslands á alþjóðavettvangi. Ríkisstjórn Íslands var þó ekki á sama máli og taldi þessar hugmyndir ekki skapa mikinn samningsgrundvöll. Þar með var íslenskum stjórnvöldum ekki stætt á öðru en að slíta stjórnmalasambandi við Breta eins og þeir höfðu áður hótad og var svo gert þann 19. febrúar 1976.⁹

Heimildir:

Albert Jónsson, „Tíunda þorskastríðið,” *Saga XIX* (1981), bls. 5-106.

Guðmundur J. Guðmundsson, „Þorskar í köldu stríði,” *Ný saga XII* (2000), bls. 67-81.

Morgunblaðið, 29. nóvember 1975.

Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson, *Saga Stjórnarráðsins 1964-2004*. II. Bindi (Reykjavík, 2004).

⁸ Albert Jónsson, „Tíunda þorskastríðið,” bls. 54-55.

⁹ Ólafur Rastrick og Sumarliði R. Ísleifsson, *Saga Stjórnarráðsins 1964-2004*, bls. 386-387.